

מצה כוונתו לאוכלו בתורת פת ולא בתורת טעימה בלבד ולכן יוצא בה י"ח.

ואכן מנהג הספרדים שעל מצות מברכים כל השנה בורא מיני מזונות, כדין ביסקוני'ס המובא בשו"ע (סי' קס"ח ס"ז). ובפסח שזהו מאכלם העיקרי מברכים המוציא לחם מן הארץ גם על פחות מג' וד' ביצים. ולכן נראה שגם ביתר ימות השנה אם אכל שיעור יותר מכביצה, שיצא מכלל טעימה, חייב בנט"י, המוציא וברהמ"ז (עי' שו"ע סי' תרל"ט ס"ב). וכן מצאתי שכתב בספר תפילה למשה סי"ד.

הלכך נלענ"ד שהאוכל פת הבאה בכסנין לשם שביעה, אע"פ שאין בה שיעור ג' או ד' ביצים, כיון שדרכו לשבוע מכמות כזו, מברך עליה המוציא וברהמ"ז כדין פת גמורה.

וא"כ זה החילוק שבין חביצא לכובא דארעא. כובא דארעא הוא לחם, אלא שעשוי לשם טעימה ולא לשם שביעה. אך מכיון שאם אכל כדי שביעה חייב ב"המוציא", מוכח מכאן שבעצם לחם הוא. ולכן יוצא בו י"ח מצה אפילו בכזית. משא"כ חביצא שלדעת רב יוסף אין לו דין לחם, שמכיון שהוא עשוי מפירורין מבושלין לרש"י ומדובקים לתוס', לדעת רב יוסף אין לו תואר לחם וכמעשה קדרה הוא. ולכן גם אין יוצאין בו בפסח, לדעתו.

וכן מצה שנילושה בדבש, שמן וחלב, שהיא פת הבאה בכסנין, יש לה דין לחם ויוצאין בה יד"ח בפסח. משום שבעצם היא לחם, אלא שבדרך כלל אין אוכלים אותה לשם שביעה אלא לטעימה בלבד. אך כשהוא רוצה לצאת בו י"ח

סימן יח

טלטול לצורך מצוה

הבעל נחלץ לעזרתה. הוא מסתמך על כך שילד בוכה נחשב לחולה ומותר לטלטלו ע"מ להרגיעו, משום שהחי נושא את עצמו, ואיסור טלטולו הוא רק מדרבנן (עי' ציץ אליעזר ח"ג סי' ל"ב אות ד'). השאלה היא, האם מותר בכלל לטייל עם הילדים כשידוע מראש שיהיה צורך לטלטלם בשבת ברה"ר? ואולי עדיף שלא יצא כלל לטייל אלא יכבד וישב בביתו כל השבת?

א. כניסה למצב שיאלץ לסמוך על היתרים דחוקים

השאלה העקרונית היא האם מותר לאדם להכניס את עצמו לכתחילה למצב שבו יאלץ לסמוך על היתר של חולה וכד'. שאלה דומה מצינו לענין פיקוח נפש, האם מותר לאדם להכניס את עצמו למצב שבו ייוצר היתר של פיקוח נפש הדוחה שבת?

דמיון לכך מצינו במחלוקת בעהמ"א והרמב"ן בסוף פרק ראשון בשבת (דף י"ט א'):

ראשי פרקים

שאלה

- א. כניסה למצב שיאלץ לסמוך על היתרים דחוקים
- ב. כניסה בשבת למצב בו צריכים לסמוך על היתר
- ג. הסבר החת"ס וקשייו
- ד. הסתירה בין דברי בעל המאור והרמב"ן בין שבת לביצה
- ה. השלכות ומסקנות

שאלה

אדם נוהג להימנע מלטלטל ברה"ר בשבת, מפני שחושש לדעת הפוסקים שרה"ר שלנו אסורה מן התורה. אשתו נוהגת לטלטל. יש להם ילדים קטנים, ובשבת הם יוצאים איתם לטיול. קורה לא אחת שאחד הילדים בוכה ויש הכרח לשאתו על הידיים. האשה אינה מסוגלת לבדה לשאת ילד על ידיה ובו זמנית להסייע ילד אחר בעגלה.

המאור. ואסור להיכנס למצב של פיקוח נפש אפילו אם יאלץ לעבור רק על איסור דרבנן מיום ד' ואילך וק"ו בשבת עצמה. ובאיסור דאורייתא אסור בכלל, אפילו מיום א'.

מיהו כל זה רק לדבר הרשות, אך לדבר מצוה מותר להפליג אפילו בערב שבת, כמבואר שם בגמ' ובשו"ע שם. וצ"ע מה הדין בשבת עצמה.

ב. כניסה בשבת למצב בו צריכים לסמוך על היתר

ואכן מצינו מחלוקת דומה בין בעהמ"א לרמב"ן גם בשבת עצמה, בפרק ר' אליעזר דמילה בדף קל"ד ב' במשנה מרחיצין את התינוק בין לפני המילה בין לאחר המילה. ובגמ' מבואר שסכנה היא לו.

וכתב שם בעמה"א:

"ולאחר המילה אם נשפכו חמין שלו מחמין לו חמין אף בשבת מפני שסכנה היא לו. והוא שנשפכו לאחר מילה. אבל אם נשפכו קודם המילה, המילה נדחית ואין השבת נדחית".

אך הרמב"ן (מובא בר"ן שם) חולק וסובר שמותר למול בשבת תינוק שנשפכו החמין שלו, שאין למצוה אלא שעתה ואין דוחין את המילה מפני שנצטרך אח"כ לדחות את השבת, דבתר הכי פיקוח נפש הוא דדחי ליה ולא מכשירי מילה.

וצ"ע לכאורה, שהרמב"ן ובעהמ"א הופכים את משנתם. לפני שבת בעהמ"א מיקל והרמב"ן מחמיר, ובשבת עצמה בעהמ"א מחמיר והרמב"ן מיקל? ואין לומר בדעת הרמב"ן שבמילה מדובר במצוה ובספינה מדובר ברשות, שהרי גם בספינה לא התירו בגלל דבר מצוה אלא בערב שבת, וכן לא התיר הרמב"ן אלא מלאכות דרבנן, שהרי לדעתו המדובר בספינה של נכרים. אך מלאכות דאורייתא ע"י ישראל עצמו לא הותרו אפילו לצורך מצוה.

ג. הסבר החת"ס וקשייו

ועיין שו"ת חתם סופר (ח"ו סי' צ"ז) שכתב דלטעמייהו אזלי. בעהמ"א סובר שבשבת עצמה

"ת"ר אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם לשבת. בד"א? לדבר הרשות. אבל לדבר מצוה שפיר דמי".

ופירש שם בעהמ"א שהמדובר בספינה של ישראל, ובשבת יאלצו לעבור על מלאכות האסורות מהתורה משום פיקוח נפש, ולכן אסרו להפליג בספינה פחות מג' ימים קודם לשבת כדי שלא יראה כמי שמתנה לדחות את השבת. אך לפני כן מותר משום שאינו נראה כמי שמתנה לדחות את השבת. כי ג' ימים קודם לשבת קמי שבת מקרי. (ומסתבר שלדעתו האיסור להפליג בספינה תוך ג' ימים לפני שבת הוא מדרבנן. כי מהתורה לא נראה כל כך החילוק שבין ג' ימים לפני שבת לבין הימים שלפניהם). והרמב"ן (עיין ר"ן שם) חולק עליו וסובר שהמדובר בספינה של נכרים המושכרת לישראל. ומשמע מדבריו שבספינה של ישראל אסור לרדת אפילו בתחילת השבוע - מכיון שיצטרך לחלל את השבת משום פיקוח נפש. ובספינה של נכרים רק פחות מג' ימים לפני שבת אסור להפליג, אע"פ שחילול השבת יעשה ע"י נכרים לצורך ישראל, שאינו אלא איסור דרבנן. וצ"ע אם לדעת הרמב"ן האיסור לישראל להכנס למצב שבו יצטרך לחלל את השבת מהתורה משום פיקוח נפש הוא מהתורה).

ובשו"ע אר"ח סי' רמ"ח פסק:

"היוצאים בשיירה במדבר והכל יודעים שהם צריכים לחלל שבת... ג' ימים קודם שבת, אסורים לצאת. וביום ראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת, ואם אח"כ יארע לו סכנה ויצטרך לחלל שבת מפני פיקוח נפש, מותר ואין כאן חיול".

והמג"א בס"ק י"ג כתב בשם הריב"ש שמה שאסור לצאת פחות מג' ימים לפני שבת הוא גם כאשר יאלץ לעבור בשבת רק על איסור דרבנן. וזה לכאורה כהרמב"ן.

ובס"ק י"ד הביא בשם הריב"ל והרדב"ז שחולקים על פסק השו"ע ואוסרים לצאת ביום א' ב' וג' כשידוע להם בודאות שיאלצו לחלל את השבת (ואף זה כנראה כדעת הרמב"ן).

משמע שהמג"א פוסק כהרמב"ן ולא כבעל

אך לצורך מלאכה דאורייתא אפילו ביום א' אסור.

ויתכן לומר שלדעת הרמב"ן יהיה מותר להיכנס למצב של פיקוח נפש אפילו בשבת, למלאכה דרבנן, גם במצוות אחרות ולא רק במילה, שבגלל שהיא עצמה דוחה שבת היא מתירה גם מלאכה דאורייתא. ולפי"ז יתכן לומר שגם בעהמ"א שאוסר להיכנס בשבת למצב של פיקוח נפש אפילו לצורך מילה, יודה שלהתיר מלאכות דרבנן מותר להיכנס למצב כזה אפילו לצורך מצוה אחרת.

ד. הסתירה בין דברי בעל המאור והרמב"ן בין שבת לביצה

והנה צורך מצוה האמור בהפלה בספינה אינו מצוה דאורייתא, ואפילו לא מצוה דרבנן, אלא כל צורך שהוא, אפילו פרנסה, כמבואר ברמ"א ס"ס רמ"ח. ולא יצא מכלל זה אלא טיול בעלמא. וא"כ י"ל שבשבת עצמה, אע"פ שבה יש להחמיר יותר, ולבעהמ"א אסור להיכנס למצב בו יצטרך לעשות מלאכה דאורייתא, אפילו לצורך מצוה דאורייתא, אך לדעת הרמב"ן, שמותר לעשות מלאכה דאורייתא כאשר מדובר במצוה דאורייתא, ה"ה שיהיה מותר לעשות מלאכה דרבנן לצורך מצוה דרבנן, ובכך שבת חמורה מיום חול, שביום חול מותר להפליג גם לצורך פרנסה ובשבת לא.

והר"ן בשבת שם הקשה על הרמב"ן מביצה ב' א':

"השוחט חזיה ועוף ביו"ט ב"ש ואומרים יחפור בדקר ויכסה וב"ה אומרים לא ישחוט אלא א"כ היה לו עפר מוכן מבעוד יום. ומודים שאם שחט שיחפור בדקר ויכסה".

הרי לנו מחלוקת בין ב"ש וב"ה, האם מותר לאדם להכניס את עצמו לכתחילה למצב שיאלץ לעשות מלאכה ביו"ט. אמנם בדיעבד אם כבר שחט מותר לו לכסות (כשהיה לו דקר נעוץ מבעוד יום עיי"ש ז' ב') אך לכתחילה אסור לב"ה, שהלכה כמותם, להיכנס למצב כזה שבדיעבד יהיה מותר

א"א לקיים מצוה ע"מ שאח"כ היא תדחה את השבת משום פיקוח נפש, ולכן לפני שבת הוא יורד בדרגה וסובר שלדבר מצוה מותר להיכנס למצב שבו פיקוח נפש ידחה את השבת ולדבר הרשות אסור. והרמב"ן סובר שבשבת עצמה מותר לקיים מצוה אע"פ שיצטרך להיכנס בגללה למצב של פיקוח נפש ויאלץ לחלל את השבת, לכן ביום חול הוא יורד דרגה וסובר שמותר להיכנס למצב של פיקוח נפש אפילו לדבר הרשות.

ולענ"ד קשה על החת"ס, שלא התחשב במה שכתבנו, שהרמב"ן אוסר להפליג בספינה של ישראל אלא מתיר רק בספינה של נכרים, בעוד שבעהמ"א מתיר אפילו בספינה של ישראל. ועוד, הרמב"ן לא התיר להפליג בספינה פחות מג' ימים לפני שבת לדבר הרשות, כמבואר בגמ', וא"כ כיצד כתב החת"ס שהרמב"ן התיר להיכנס לספינה לפני שבת אפילו לדבר הרשות? ואולי ר"ל שג' ימים לפני שבת דינם כשבת עצמה ורק לדבר מצוה מותר, אך ג' ימים הראשונים של השבוע דינם כימי חול ואפילו לדבר הרשות מותר. אך הקושיה הראשונה במקומה עומדת.

ואולי י"ל שמילה בשבת שונה משום שהיא עצמה דוחה שבת (ויתכן שאפילו הותרה בשבת עיין י"ד ס"ס רס"ו בבי' הגר"א), ולכן סובר הרמב"ן שמצוה כזו מצדיקה כניסה למצב שבו פיקוח נפש ידחה שבת. ובעהמ"א סובר שמילה אינה שונה ממצוה אחרת, וביום חול מותר להיכנס למצב שבו יצטרך לחלל שבת מפני פיקוח נפש אך בשבת עצמה לא. (ואולי בזה נחלקו הרמב"ן ובעהמ"א - האם מילה בשבת הותרה או דחוייה). אך במצוה אחרת כו"ע יודו שבשבת עצמה אסור להיכנס למצב שבו יהיה צורך לחלל שבת משום פיקוח נפש. וביום חול נחלקו, לדעת בעהמ"א מותר להיכנס למצב כזה ולצורך מצוה אפילו תוך ג' ימים לפני שבת גם למלאכה דאורייתא, ולדעת הרמב"ן מותר רק לצורך מלאכה דרבנן,

לדעתו לשחוט ע"מ לכסות אח"כ, מילה שהיא מצוה על אחת כו"כ שיהיה מותר למול בשבת ע"מ לחמם אח"כ מים לצורך התינוק?

ואולי יסבור בעהמ"א שמילה בשבת היא רק דחווה (עיין ב' הגר"א יר"ד ס"ס רס"ו) ושחיטה ביו"ט הותרה (ער"ן ביצה י"ז). ואולי י"ל שכיסוי הדם כשיש לו דקר נעוץ מבעו"י הוא רק איסור דרבנן, בעוד שהרתחת מים בשבת היא איסור דאורייתא. אם כי אין ללמוד מכאן שמותר להיכנס בשבת למצב שבו יאלץ להתיר איסור דרבנן, אלא כשמדובר במצוה, כמו שחיטה ביו"ט שהיא משום שמחת יו"ט.

עכ"פ לפי הריטב"א בשם רבו (כנראה הרא"ה) מותר לאדם להיכנס למצוה אע"פ שעל"כ יאלץ לדחות מצוה אחרת, לפחות כאשר משקלן שווה; במצוה דאורייתא ע"מ לדחות מצוה דאורייתא ובמצוה דרבנן ע"מ לדחות מצוה דרבנן.

ה. השלכות ומסקנות

בנ"ד שהמדובר בטיוול בעלמא, שהוא דבר הרשות, נראה שהיה אסור להיכנס בשבת לכתחילה למצב שבו יותר הטלטול בדיעבד מדין חולה.

מיהו יתכן לומר שאע"פ שהטיוול עצמו הוא רשות, הצטרפותו לאשתו לטיוול ע"מ לסייע לה, כשהילדים יבכו, היא מצוה, ובספינה כתבו הפוסקים שלכל צורך מצוה מותר לרדת לספינה בע"ש, אפילו לצורך פרנסה וכד', ורק לטיוול לא התירו. וא"כ לסייע לאשתו זו בודאי מצוה עדיפה מפרנסה. ואע"פ שכוונתה לטייל בלבד, מכיון שהיא לא מחמירה בטלטול מותר לה לטייל ללא כל חשש, ומכיון שהיא זקוקה לעזרה מותר לבעלה להתלוות אליה ולסייע לה בשעת הצורך.

לו לכסות. וא"כ ה"ה לענין מילה, לב"ה יהיה אסור למול תינוק ע"מ שאחרי המילה יצטרכו לחמם לו מים בשבת?

והנה הקושיה שהקשה הר"ן על הרמב"ן היא לכאורה גם קושיה על בעהמ"א. כי שיטת בעהמ"א בביצה (ט"ב) שמשנת השוחט מוחלפת וב"ה מתירים לכתחילה לשחוט ביו"ט ע"מ שיותר לו לכסות אח"כ את הדם. וב"ש הם שאוסרים. ואולי משום כך לא הביא בעהמ"א עצמו ראיה זו לדבריו. ורק הר"ן הוא שמקשה קושיה זו על הרמב"ן לשיטתו של הרמב"ן שם בביצה שב"ה אוסרים וב"ש מתירים. עכ"פ הרמב"ן ובעהמ"א סותרים את עצמם ממס' שבת למס' ביצה. במס' שבת סובר בעהמ"א שאסור לאדם להיכנס למצב שבו יאלץ לעשות מלאכה ובמס' ביצה מתיר. והרמב"ן להיפך, בשבת מתיר ובביצה אוסר.

ומצאתי בחי' הריטב"א לר"ה דף ל"ב סוף ע"ב שכתב:

"אבל מורי נר"ו אמר דודאי כל מצוה שבתורה עבדינן מצוה דילן ע"מ לדחות (מצוה אחרת) והיא דאשתפודן חמימי לאו לרחיצה דבתר מילה בעו להו להנוו מ"א. דא"כ מהלינן ודחינן בתר הכי. אלא להרחצה דמקמי מילה הוו בעו להו. מיהו בדבר הרשות כגון שחיטה וכיסוי לא עבדינן להו ע"מ לדחות, אע"ג דאיכא אימנועי משמחת יו"ט. ואין דעתי מרעת בדבר זה".

שיטת הריטב"א בשם רבו היא כשיטת הרמב"ן שמותר למול תינוק אע"פ שיצטרכו אח"כ לחמם לו מים ולא קשה לו משחיטה וכיסוי ביו"ט כי לדעתו שחיטה ביו"ט אינה מצוה אלא רשות. משא"כ מילה בשבת היא מצוה.

ולפ"ז תסתער הקושיה על בעהמ"א ביתר שאת. ומה שחיטה ביו"ט שהיא רק רשות מותר